

Міський пейзаж у творчості сучасних митців Кам'янецьчини

НАТАЛІЯ УРСУ

Постановка проблеми. Художня практика нашого часу висунула у ряд найбільш актуальних питань сучасної культури проблеми глибинного вивчення видів мистецтв, котрі потребують найпильнішої уваги і теоретичного переосмислення. Мистецтвознавча наука останнім часом звертається не лише до окремих явищ культури, а й вивчає ці явища комплексно, у співставленні, розташовуючи їх в залежності одне від одного і від тих процесів, котрі відбувались і відбуваються у житті суспільства. Сьогодення вітчизняного мистецтвознавства позначене новим розумінням широкого кола явищ і проблем українського мистецтва, переосмисленням доробку попередників, особливо в царині ідейно-теоретичного підґрунтя мистецтва.

Особливого звучання у наші часи набуває духовне та функціональне відродження духовно-мистецької, образотворчої культури, аналіз стилів, художніх течій та нуртів, місце в них людини, розуміння власного етосу, творчі прояви у різних видах візуальних мистецтв. Розуміння піднятих питань спричиняє звернення до сучасного бачення художниками різних спрямувань мистецької спадщини минулих століть. Творчість сучасних митців — творців архітектурного краєвиду Кам'янецьчини завжди залишалася поза увагою мистецтвознавців. Невелика кількість газетних публікацій

не може претендувати на науковість, глибинність і вичерпний характер розкриття теми. Тому *мета статті* — розгляд сучасних інтерпретацій архітектурного пейзажу старовинного міста на Поділлі — Кам'янця-Подільського.

Виклад основного матеріалу. Багатьох художників приваблюють вежі давньої фортеці й дзвіниці, бані, гонтові дахи церков Старого міста, що розташовуються на скелястому острові, оперезаному водяною стрічкою Смотричу. Цей своєрідний образ міського пейзажу складався віками. Архітектурний ансамбль Старого міста — це своєрідний компендіум складових з епох середньовіччя, ренесансу, бароко, рококо та ін.

Звернення до сучасного мистецтва Кам'янецьчини не може відбутися, якщо коротко не згадати про історію портретування міста. Одним з перших найдокладніших зображень Кам'янця вважається давній план міста та його фортеці 1672 р. авторства Кипріяна Томашевича, виконаний у техніці мідьориту [4, с. 60]. Окрім нього є ще кілька планів Кам'янця, виданих у XVII–XVIII ст. у Франції, Німеччині, а також у Римі. Загалом вони є переспівом відомого першозразку К. Томашевича.

Сучасний варіант міського плану «Кам'янець-Подільський — пам'ятка культури України» створив 1981 р. в глибокій різцевій гравюрі на цинку відомий подільський художник Борис

Негода (1944). За допомогою м'якого, гнучкого, витонченого штриха художникові вдалося зробити зображення забудови острова опуклим, обсягово-просторовим. Він поступово, сантиметр за сантиметром, мов би пішки, подорожує містом знизу вгору, із заходу на схід, свідомо замальовуючи лише збережені дотепер пам'ятки архітектури, підмурки, вулички та майдани, фіксуючи в такий спосіб сучасний стан міста від окремої споруди до загального вигляду. Цей твір має відверто іконографічний, картографічний характер з додатком геральдичної символіки. Мов символ духовності та єднання українців, поляків, вірменів, що населяли Кам'янець, гравюру прикрашають дві постаті апостолів Петра і Павла. Історіографічну цінність плану підкреслює свідоме звернення до минулих образотворчих втілень образу Старого міста на мапах, особливий ритм графічної поверхні, стилізоване трактування і власна манера зображення.

Творчість іноземних майстрів пензля і різця, які відтворювали образ Кам'янця в XVIII–XIX ст., простежує науковий співробітник Кам'янець-Подільського історико-архітектурного заповідника Галина Осетрова [3, с. 4]. Вона звертає увагу, що в 1781–1783 рр. Ж.-А. Мюнц (1727–1798) з Ельзасу, подорожуючи Україною, видав альбом із 140 кольорових акварелей, серед яких знаходяться зображення міст Поділля. Великий інтерес до кам'янецької архітектурної спадщини виявляли польські митці. Один із них, Наполеон Орда (1807–1883), літератор, композитор, маляр і графік, залишив серію акварелей з краєвидами Київщини, Волині, Поділля тощо. У фондах Кам'янець-Подільського історико-архітектурного заповідника зберігається серія літографій з його акварелей, виданих наприкінці минулого століття у Варшаві у типографії Файянса. Кам'янецька фортеця Н. Орди неначе прочинене віконце в іншу епоху, де ретельно зафіксована найменша дрібничка. Робота наповнена світлом, простором, добре прочитується повітряна перспек-

тива фортечної ведуги (ведуга — пейзаж міста).

Кам'янець приваблював і майстрів медальєрної пластики. У XVII–XVIII ст. виготовлено кілька медалей з барельєфним зображенням міста, фортеці й мосту, що сполучає їх. До нас дійшли імена авторів цих медалей — монетників Йогана Гена та Мартіна Генріха Омейса [2, с. 59].

З Кам'янцем пов'язаний один з епізодів творчості Тараса Шевченка як художника. 1846 р. на завдання Київської археографічної комісії він здійснив наукову подорож по Київщині, Волині й Поділлю. У Кам'янці-Подільському Т. Шевченко був восени того року, цілий тиждень знайомився з його історією, архітектурними пам'ятками, довкіллям. На жаль, записаним народні переклади, легенди, пісні, зібрані ним відомості про пам'ятки архітектури, давні могили, виконані під час подорожі схеми й малюнки зникли після арешту 1847 р. [1, с. 396–397].

У XIX ст. Кам'янець малювали й такі художники, як М. Подолинський, М. Кулеша, К. Врублевський, висвітлював фотограф М. Грейм. Заслугує на увагу цикл акварельних ведуг 1912 р. польського митця М. Тшебінського. З ретельністю науковця він зображує архітектурні пам'ятки — від загальної забудови до дрібної бруківки на першому плані. Кожний пейзаж М. Тшебінського наповнений світлом, кожний має яскраві кольорові акценти.

У перших десятиліттях XX ст. вирізняються високим художнім рівнем краєвиди Старого міста С. Світославського (1857–1931), М. Бурачка (1871–1942) та В. Гагенмейстера (1887–1938). Художник-педагог Володимир Гагенмейстер виховав цілу плеяду майстрів образотворчого мистецтва в Кам'янець-Подільському державному українському університеті, завідував місцевою художньо-промисловою школою, вів просвітницьку видавничу діяльність, пропагував традиційне народне мистецтво Поділля. У низці кольорових автолітографій (альбом «Старий Кам'янець-Подільський», 1930 р. та ін.) В. Гагенмейстер, на відміну від інших художників, що замальовували місто, лірично сприймає

архітектуру, відчуває своєрідність, незвичайність, гармонійний характер кам'янецького архітектурного ансамблю, зображує його документально точно. Його твори не сплутати ні з чіими іншими; автор, безперечно, належить до найкращих «портретистів» Кам'янця [5, с. 27].

Кам'янець «портретували» також Михайло Дерегус (1904–1997), Анатолій Домнич (1924), Михайло Ліщинер (1912–1992), Сергій Кукуруза (1906–1979), Франц Пенюшкевич (1911–1979), Дмитро Брик (1921–1991), Анатолій Фесенко (1922–1994), Панас Триндюк (1932–1983), Збігнев Гайх (1923) та інші майстри. Учень М. Бойчука — С. Кукуруза створив цикл графічних композицій, присвячених кам'янецьким пам'яткам, та найбільше його як митця приваблював індустріальний пейзаж у нових районах міста.

Упродовж ХХ — початку ХХІ ст. образ кам'янецького пейзажу значно збагачується завдяки появі нових, сучасних художніх технік. З поширенням модерністських мистецьких течій ХХ ст. в Кам'янці з'являється свіжий талант, який привносить багато жвавих компонентів у трактування архітектурного пейзажу Поділля. Це Олександр Грен (1898–1983). «Старе місто на Поділлі» він намалював у 1981 р., але етюд до цього твору зроблено набагато раніше. Багатопланова композиція картини веде глядача в глибину простору, перед ним розгортається панорама стародавнього Кам'янця, осяяного світлом. Це свято єдності природи, людей і мистецтва, де чисті локальні кольори виступають на перший план, посилено декоративне начало. Декоративність потрібна художникові, щоб опетизувати його почуття любові до людей, землі й архітектурних пам'яток, що їх оточують і поєднують. Ведута витримана в єдиному дусі й стилі до найдрібніших деталей, вона має підкреслено національний, «климовий» характер.

Сучасний художник і мистецтвознавець Д. Брик — автор живописних творів, графічних буклетів та поштових карток із зображенням давніх архітектурних комплексів, окремих будівель тощо. Серед ранніх його графічних

робіт знаходимо зображення оголених після воєнних руйнувань підпор Новопланівського мосту, що над Смотровим. Такий самий сюжет зафіксовано в акварелі російського художника В. Давидова, який 1945 р. перебував у Кам'янці. Художник показує чудову сонячну днину, контрастно зіставивши світло і темряву, передає радісний настрій людей, що йдуть до Старого міста маленькою кладкою через річку. Цей стафаж (фрагмент пейзажу із зображенням людей) органічно пов'язаний з панорамою стародавнього комплексу. У глядача мимоволі зринає думка: по війні життя триває.

Сучасний дух міста оживає в графічних та живописних ведутах В. Яворського, М. Гуменюка, у плакатах О. Горбана та згаданого вже Б. Негоди. Нестандартністю технік подачі вирізняються графічні кольорові аркуші київського митця В. Вечерського (1958). В рисунках «Замок у Кам'янці-Подільському» та «Церква на Карвасарах у Кам'янці-Подільському» вдало знайдено прийом образного трактування архітектурного пейзажу. Всю поверхню зображень густо вкриває мереживо фактури, що нагадує кракелюри — потрісканий ґрунт, фарбу або лак на давній картині.

Більшість авторів зображують Кам'янець у реалістичній манері, відтворюючи найпотаємніші куточки давнього міста. Ю. Юрчик (1946) майстерно володіє технікою олійного живопису, акварелі, пастелі й гуаші. Один з його творів — «Осінь у Старому місті». Місто ще не зовсім прокинулось, мов тоне у ранішнім тумані, і це надає ведуті особливої музичної гармонії. Фактура дрібного мазка більшості краєвидів митця майже непомітна, проте неперевершено фіксує «подих» об'єктів зображення, допомагає витворити безліч відтінків, м'яких напівтонів [5, с. 29].

Творам архітектора В. Яворського притаманне глибинне розуміння архітектоніки міських споруд, своєрідне «брю» — технічний ефект оголеного артистичного мазка, який зблизька справляє враження хаотичних штрихів, ліній і плям, а здалеку — постає живою,

тремтливою натурою зі світлоносними потоками. Майстер працює в техніці олійного малярства й графічного кольоропису в сміливій, відверто розкутій манері.

У своїх ведурах художник-педагог В. Павлович (1947) сміливо оперує простором, полюбляє вертикальну композицію, завше акцентує панівні архітектурні обсяги, майстерно використовує багатоплановість, що надає його творам рис монументальності. А головне, як він трактує колір: звичайнісінька бруківка, стіна будинку або віконний отвір у його творах набувають яскравого, власне неможливого в реальності забарвлення. Так він намагається створити враження екстраполяції, бажання висловитись про натуру конкретною «кольоровою фразою».

До сучасних майстрів романтичного пейзажу можна віднести О. Горбаня (1963), який поєднує світ архітектури і природи у цілість. Його акварелі вишукані, прозорі, з примхливою грою мерехтливого світла. Акварельна техніка «по-волоному» дає авторові змогу поглянути романтично й замріяно на архітектуру в природному оточенні. Акварельним ведутам цього майстра притаманні стриманий колорит, ніжність переходів з одного вальору до іншого, делікатність зіставлення тонів (Краєвид з Покровською церквою). У декоративній манері працює А. Лучко (1941), опанувавши надбання французьких майстрів, віддає данину імпресіоністичному етюдизмові. У полотні «Твердиня Поділля» (пастель) він органічно пов'язує природу з казково піднесеним образом фортеці-твердині. Міцні контрфорси величезної скелі перегукуються з контрфорсами середньовічної споруди, її площинним членуванням. Автор не підробляє свій твір під давнину, але давнину наповнює сучасним життям.

Свою спвідну реальність вибудовують в авангардних полотнах молоді живописці — С. Нечитайло (1970) та А. Кліш (1969). Про давні пам'яткові споруди в їхніх творах «Тільки міст перейти» і «Бабай вірменського кварталу» нагадують лише стилізовані або символічні компо-

ненти та вкладена в них метафорика, втім, вони легко прочитуються.

Сучасне декоративно-прикладне мистецтво трактує міський пейзаж своєрідно, відповідно до можливостей обраної техніки. Барельєфне й контррельєфне зображення пам'яток архітектури характерне для медальєрної керамічної пластики гончарів Д. Шустера й М. Печеного. Випалені, але без поливи медалі являють собою стилізовані образи окремих забудов та ансамблевих комплексів малих і середніх розмірів, закомпонованих у колах і овалах.

Потаємне життя кам'янецької архітектури — основна тема творчості А. Бедункевича (1915). Майстер уміло використовує у своїх композиціях кору різних порід дерева, мох, лишайник, сухе листя, пелюстки безсмертника й фізаліса. За характером його вироби можна порівняти з олійним малярством, де ретельно накладається мазок на мазок, взаємно підкреслюються блискучі й оксамитні плями, досягаються віртуозні імпресіоністичні ефекти. Автор тонко відчуває колір і вирішує в коропластиці складні колористичні завдання. Імпровізація з фактурою, об'ємом і кольором сповнена азарту гри й мимоволі захоплює несподіваним результатом. Оптичне враження одночасного наближення і віддалення планів, розмова простору й архітектурних форм, які то виникають, то тануть у ньому, дозволяють бачити в камерних композиціях певний вихід за межі станкового мистецтва. Творчість кам'янецької художниці Лариси Заярної (1941) істотно розширює звичайні уявлення про можливості відтворення архітектурних композицій у «фресках на тканині». Її батикові есе відзначаються декоративністю й монументальністю, а водночас сприймаються легко й органічно. Твори, що розповідають про минуле, komponуються за законами площинного живопису, який підкреслюється тонкими волосяними, силуетними й соковитими лініями, що інколи перетворюються на вишукані плями. Образи мисткині умовні, проте добре прочитуються. Око вихо-

плює характерний, легко емануючий подих, відчутний внутрішній рух при зовнішній статиці. Кам'янецька ведута — її улюблена тема [5, с. 30].

Міський пейзаж часто буває головною діючою особою у виставкових залах Кам'янець-Подільського історичного музею-заповідника. Місцеве відділення спілки художників часто влаштовує пленерні зустрічі. Саме на поспленерних вернісажах прозвучали нові імена А. Штогрин (1967) і В. Рудюка (1967), котрі впровадили нове бачення старовинного краєвиду і промовили на живописних полотнах власне слово.

Висновок. Таким чином, можна зробити висновки про те, що міський пейзаж у творчих композиціях сучасних художників Кам'янецьчини розвивається шляхом розширення ареалу зображуваних архітектурних об'єктів, пошуку нових образотворчих технік та матеріалів. Переважна більшість митців

працює в класицистичній манері, у напрямку реалістичного втілення образів ведути; поряд з цим працюють кілька художників романтичного спрямування. Водночас, в останні роки молоді митці пропонують власні композиції, виконані у відверто розкутій, авангардній манері, використовуючи метафоричні компоненти, акцентуючи увагу глядачів на лаконічних символах, в яких зашифрований код конкретного міського осередку. Сміливістю у трактуванні образів вирізняються представники декоративно-прикладного мистецтва, які, використовуючи місцеві природні матеріали і зберігаючи традиції рідної землі, створюють несподівані за характером композиції. Як митці не можуть жити без міста, що надихає їх на творчість, так і місто ніколи не залишається без художників, захоплених його красою й своєрідністю. Процес мистецького осягнення Кам'янця-Подільського триває.

1. *Баженов Л. В.* Поділля в працях дослідників і краєзнавців XIX–XX ст. — Кам'янець-Подільський, 1993. — С. 396–397.
2. *Дашкевич Я. Р.* Кам'янець-Подільський в медальєрній пластиці XVII–XVIII ст. // Музей і Поділля: Тези доп. наук. конф. — Кам'янець-Подільський, 1990. — С. 58–60.
3. *Осетрова Г.* Іноземні художники на Поділлі // Радянське Поділля. — 1983. — 16 лист. — С. 4.
4. *Сіцінський Ю.* Нариси з історичної топографії міста Кам'янця-Подільського та його околиць. — Кам'янець-Подільський, 1994. — С. 60.
5. *Урсу Н. О.* Кам'янецька ведута // Пам'ятки культури України. — 2000. — № 3/4. — С. 22–30.

Анотація. Стаття присвячена розгляду сучасних інтерпретацій архітектурного краєвиду Кам'янця-Подільського у творчості художників образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва.

Ключові слова: образ, міський пейзаж, творчість, малярство, графіка, декоративно-прикладне мистецтво.

Аннотация. Статья посвящена рассмотрению современных интерпретаций архитектурного пейзажа Каменца-Подольского в творчестве художников изобразительного и декоративно-прикладного искусства.

Ключевые слова: образ, городской пейзаж, творчество, живопись, графика, декоративно-прикладное искусство.

Summary. The article is devoted to the investigation of modern interpretations of architectural landscape of Kamyanets-Podilsky in the works of artists of fine and decorative-applied art.

Keywords: image, town landscape, creative work, painting, drawing, decorative-applied art.